

Актуальні питання сьогодення

УДК 37 : 504 : 330.59 : 130.123.4

Д.П.Іванюк

к. філос. н.

Державний агроекологічний університет

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ КУЛЬТУРИ, ДУХОВНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

У статті на підставі аналізу показані роль та місце екологічної освіти у формуванні екологічної культури населення і зокрема, спеціаліста. Підкреслено її значення у здійсненні екологічної політики держави та обґрунтовано необхідність подальшого її вдосконалення на сучасному етапі.

Постановка проблеми

Сучасна природничо-наукова картина світу постає незрозумілою без відображення екологічних проблем. Адже сьогодні екологічні проблеми стали глобальними у зв'язку з тим, що вони стосуються долі всіх народів світу і кожної конкретної людини. А тому ХХІ століття поклато початок новим підходам у ставленні людини до природи. Люди стали розуміти, що природа є не тільки ресурсною базою. Як стверджують відомі вчені Дж. Форрестер, Д. Медоус, А. Печчеї, повага до навколишнього середовища і знання законів його розвитку можуть відвернути тотальну деградацію біосфери [8]. Вирішення проблеми збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь потребує зміни способу мислення керівників і суспільства в цілому.

Одним із головних і першочергових завдань сучасності є реалізація стратегії стійкого розвитку, яка проголошена на останніх міжнародних екологічних форумах провідними вченими, політиками і суспільними діячами з усього світу. Головними складовими цієї стратегії є екологія, економіка і соціологія, а найважливішим завданням останнього десятиріччя – гармонізація цих складових факторів. Комісія ООН офіційно визнала, що основною причиною продовження екологічної кризи і невиконання програми міжнародного документа про стратегію сталого розвитку, затвердженого в Ріо-де-Жанейро (1992) – “Порядок денний на ХХІ сторіччя”, є криза духовної культури людства.

Для попередження можливих негативних наслідків втручання людини в природу необхідно вирішити цілий ряд науково-технічних, соціально-політичних, економічних та інших проблем, серед яких особливе місце займають освітні (педагогічні) і виховні. Нині екологічна освіта стає предметом зацікавленості і діяльності міжнародних організацій на найвищому рівні. На глобальне загальнолюдське значення екологічної

освіти як головного засобу конструктивного перетворення суспільної й індивідуальної екологічної свідомості вказується практично на всіх міжнародних форумах із проблем довкілля. Багато з них присв'ячуються власне екологічній освіті. Концепція екологічної освіти викладена, зокрема, у матеріалах “Міжурядової конференції ЮНЕСКО і ЮНЕП” (1977). А у “Декларації конференції Організації Об’єднаних Націй про середовище людини”, прийнятій у Найробі у 1982 р., йдеться взагалі про значення освіти в посиленні суспільного усвідомлення важливості екологічних проблем. Ці документи свідчать про провідну роль екологічної освіти в сучасних умовах. Слід наголосити на важливості екологічної культури в усіх галузях життя.

Незважаючи на деякі розбіжності в підходах до реалізації екологічної освіти, більшість фахівців визнає необхідність включення розгляду екологічних проблем у навчальні програми практично всіх предметів, які вивчаються у школі та вузі.

Рішення Міжнародних форумів з питань збереження середовища мешкання людини та ролі в цьому екологічної освіти стали програмою дій для країн всього світу, в тому числі й для України. Це глобальна проблема, яка стала вирішальною для людини.

Аналізувала екологічну освіту у державних і недержавних навчальних закладах Собчик В.Т. [6]. Проблемам зв’язку технічної та екологічної освіт приділив значну увагу Пилипчук О.Я. [5]. Організаційна структура агросистем України та її зв’язок з екологічною освітою докладно опрацьована Білявським Г.О. [2]. Значення та роль екологічної освіти і виховання в підвищенні ефективності виробництва і раціонального використання природних ресурсів представлені в роботі авторського колективу [3].

Аналіз показав, що формуванню соціально-екологічних факторів, особливо – рівню екологічної освіти і виховання в Україні приділялось недостатньо уваги. Водночас дослідження показують, що соціально-екологічні чинники відіграють одну з головних ролей у реалізації стратегії сталого розвитку.

Завдання досліджень: 1. Визначити рівень екологічної освіти та виховання студентів. 2. Дослідити умови формування екологічної культури. 3. Встановлення причин низького рівня екологічної освіти в Україні, особливо – в агросфері. 4. Удосконалити методи екологічної освіти для реалізації стратегії сталого розвитку в Україні.

Об’єкт та методика досліджень: Дослідження проводилися на базі ДАУ. В роботі використані наступні методи дослідження: *теоретичні* (вивчення й аналіз наукової літератури в галузях екології, філософії, педагогіки, методології, рішень Міжнародних форумів з питань реалізації стратегії стійкого розвитку); *абстракції, аналогії; соціологічні* (анкетування студентів, спостереження й аналіз).

Результати досліджень

На підставі аналізу екологічного просвітництва і виховання в різних учбових закладах, можна стверджувати, що підняття рівня екологічної свідомості і культури в Україні стало необхідністю і, одночасно, умовою забезпечення державі належного місця серед країн Європи. Надзвичайно важливо, щоб цей процес охопив широкі маси молоді і дорослого населення, особливо працюючих і тих, хто приймає важливі для суспільства і держави рішення.

Безумовно, проблемою екологічної освіти повинні займатись суспільні і культурні організації, але провідна роль у цьому належить школі і іншим навчальним закладам, де будуть навчатися майбутні спеціалісти. Екологічне виховання і навчання в Україні мають здійснюватися на всіх етапах формування особистості. У шкільних програмах природа не повинна подаватися “жабами у розрізі”, скелетами кроликів, опудалами птахів, як образно зазначив відомий російський вчений В.О. Песков. Перш за все слід акцентувати увагу на формуванні відповідального ставлення до природи, орієнтуватися на добір такої екологічної інформації, включення особистості в такі види діяльності, спеціальне створення таких педагогічних ситуацій, які найбільше впливають на суб’єктивне ставлення до природи. В основі цього повинен бути закладений постулат про те, що людина не власник природи, а один із членів природної співдружності. Реформа системи освіти, яка проводиться в Україні, покликана сприяти удосконаленню методів екологічної освіти в усіх загальноосвітніх школах.

На особливу увагу заслуговує питання формування екологічної культури студентської молоді. Адже екологічна освіта і виховання студентів у процесі навчання – основа формування майбутнього спеціаліста з високим почуттям обов’язку і відповідальності, здатного і готового відстояти свою соціальну позицію, прийняти потрібне рішення і відповідно діяти у складній екологічній ситуації. Ось чому ідея ректорату університету про “екологізацію” навчальних дисциплін у відповідності зі статусом вузу (тобто, взаємозв’язок у їх змісті і методиці викладання завдань формування у студентів екологічної культури) набула в наш час виключно важливого значення. Адже “екологізація” навчальних дисциплін передбачає не тільки ознайомлення студентів з питаннями екології, а і ефективну підготовку їх до роботи у народному господарстві і, зокрема, в агросфері. Збалансований розвиток землеробства в Україні, яке є важливим елементом більш широкої концепції стійкого суспільно-господарського розвитку передбачає впровадження таких технологій, які забезпечать раціональне використання природних ресурсів і збереження якості навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Ці завдання під силу вирішувати спеціалістам з високим рівнем екологічної, економічної і соціальної підготовки.

А тому, на наш погляд, в процесі екологічної освіти і виховання кожному із нас (викладачу ВНЗ) слід пам’ятати про те, що осмислені емоції і почуття вимагають формування людини (спеціаліста) в напрямі

любові до природи, бо в іншому випадку відбудеться розрив між словом і справою, переважатиме споживацький підхід до природи та її ресурсів. І у школі, і у вузі, пише відомий польський вчений Юліан Александровіч, викладач повинен не тільки сам розуміти, що його творча праця має бути спрямована на виживання людей, а й прищепити такі погляди своїм вихованцям.

Підвалиною позиції викладача повинні бути не тільки, і навіть не стільки знання, скільки розуміння того, що в недобру душу дуже важко закласти щось добре. Ми зобов'язані прагнути до того, щоб наші студенти були насамперед порядними людьми. А таких людей треба виховати так, щоб вони ставились до оточуючої нас біосфери з екологічним сумлінням. Виховавши дбайливе ставлення до природи, ми тим самим виховуємо й дбайливе, чуйне ставлення до людини, суспільства в цілому. Адже відомо, що поняття “соціоекологічна культура” передбачає соціально-екологічне виховання, соціально-екологічну свідомість і наукове перетворення природи. Реалізація цих складових є показником рівня екологічної культури суспільства, що, в свою чергу, виступає одним із показників рівня його цивілізованості.

На особливу увагу заслуговує питання соціально-екологічного виховання населення села, куди переважна більшість випусників агроуніверситету підуть працювати. Часто на основі того, що трудівники сільського господарства більш близькі до природи, робиться висновок про те, що вони про неї більше дбають, ніж жителі міст. Але дослідження, проведені кафедрою філософії національного аграрного університету в ряді областей України показали, що це далеко не так. Дійсно, житель села “вписаний” у природу внаслідок постійного “спілкування” з нею в процесі матеріальної діяльності. Тому він її часто й не помічає, тобто природа для нього стає чимось таким, що має утилітарну сутність.

Значення екологічного виховання сільського населення детерміноване тим, що сьогодні хліборобу доводиться мати справу із складними машинами, з хімією, з агротехнічною і зоотехнічною науками. Створювати стабільність у землеробстві, а отже, і в сільському господарстві в цілому можна тільки шляхом використання інтенсивних технологій, володіючи високою соціально-екологічною культурою. А все це можливо лише за наявності кваліфікованих кадрів, які володіють сучасним екологічним мисленням і можуть господарювати на рівні сучасних вимог.

Все це знову піднімає роль екологічної освіти у підготовці майбутніх керівників і спеціалістів для народного господарства, особливо для аграрного сектору економіки нашої держави та вирішенню проблем, які є в цій життєво важливій галузі.

З метою виявлення позицій, бачення вирішення проблем сучасного села, в тому числі і природоохоронних, нами проведено анкетування студентської молоді. В дослідженнях були задіяні понад 289 студентів університету різних факультетів. Під час опитування вивчалися: загальний

настрій студентської молоді, соціально-економічні фактори умов життя на селі, знання і екологічна свідомість майбутніх хліборобів.

Результати анкетувань показали (табл. 1), що головними проблемами сільської молоді є низьке матеріальне становище (79 %) та проблеми з працевлаштуванням (53 %). 27 % опрошених вказали на низький рівень освіти і відсутність кваліфікації.

Таблиця 1. Анкета для студентів ДАУ

(в окремих випадках респонденти обирали декілька варіантів відповідей, тому не завжди сума відсотків складає 100)

Питання анкети	Відповіді, %
1. Які головні проблеми сучасного села? (обрати 2 відповіді) <ul style="list-style-type: none"> - низьке матеріальне становище; - безробіття; - низька культура; - низький рівень освіти і кваліфікації; - відсутність перспективи розвитку села; - відсутність уваги до проблем села з боку місцевих та центральних органів влади; 	79 53 24 27 17 24
2. У чому причина безробіття на селі? (обрати 2 відповіді) <ul style="list-style-type: none"> - негативна політика влади; - відсутність робочих місць; - небажання селян працювати; - легкість отримання соціальної допомоги; - нерентабельність сільгосппродукції, дешева робоча сила; - низький рівень освіти; - інше – що? (свій варіант відповіді) 	47 55 - 6 52 25 -
3. Які з даних напрямів вважаються найважливішими для розвитку села? (обрати 2 відповіді) <ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня освіти; - створення нових робочих місць; - розвиток технічної інфраструктури (дороги, електрифікація, газифікація тощо); - розвиток соціальної інфраструктури (кіно, виставки, лекції); - розвиток санітарної інфраструктури (очистка стоків, утилізація відходів); - впровадження основ екорозвитку; - підняття рівня життя. 	30,5 74 18 10 9 12 30,5
4. Чи бажаєш повернутися після навчання в рідний край? <ul style="list-style-type: none"> - Так; - Ні; - Не знаю. 	15 66 19
5. Якщо б повернувся в рідний край, то в якій галузі працював? <ul style="list-style-type: none"> - виробництво продукції харчування традиційними методами; - виробництво екологічно здорових продуктів; - виробництво альтернативної енергії; - педагогічна та інша діяльність; - кустарне виробництво; - інші – які? (свій варіант відповіді) 	5 2 15 49 10 19

Причинами безробіття на селі є: відсутність робочих місць (55 %), несплата за сільгосппродукцію (52 %), негативна політика влади (47 %).

Цілком виправдано, що для покращення стану на селі необхідно створювати робочі місця (74 %), підвищувати рівень освіти (30 %), поліпшити фінансове становище жителів села. Характерно, що лише 15 % опитаних бажають повернутися в село. Переважна більшість молодих людей (66 %) залишають рідні села, шукають роботу в містах і колективах, де існує гарантія кращих умов для переходу в доросле самостійне життя. Молодь, яка повертається в село віддає перевагу професії педагога та іншій діяльності (49 %) чи іншим професіям.

Приємно, що студентська молодь переймається проблемами розвитку села, а особливо – якістю отримуваної продукції. Отримані результати подають надію, що песимістичне ставлення до життєдіяльності на селі зміниться. Важливим фактором у цьому процесі є зміни у системі екологічної освіти, які сформуєть у молоді думку про неоціненну роль українського села в розвитку економіки країни. Екологічна освіта сільської молоді (майбутніх спеціалістів) повинна стати предметом особливої уваги у реалізації екологічної політики держави.

Наслідки роботи викладачів кафедри економіки навколишнього середовища і екосоціології на різних факультетах університету привели до висновку, що природоохоронна освіта не під силу одному викладачу чи кафедрі, що це робота багатопланова і має реалізовуватися в певній комплексній системі, або структурно-логічній схемі підготовки спеціалістів. З іншого боку, екологічна освіта має здійснюватися в процесі викладання навчальних дисциплін і в позаурочній роботі, в системі самонавчання і мати не лише прикладний, але й пізнавальний та дослідницький характер. Нам слід подумати і про вироблення критеріїв екологічних знань студентів та основних показників екологічної культури.

Подальший розвиток взаємодії “людина-природа” вимагатиме і вже вимагає опанування екологічною культурою не стільки тими, хто має безпосереднє відношення до природи і її багатств, а й тими, хто зайнятий у сферах діяльності, на перший погляд, далеких від природи. Закони розвитку суспільства і природи вже сьогодні мають сферу збігу. В майбутньому цей процес розширюватиметься і поглиблюватиметься, що в кінцевому результаті приведе до подальшої конкретизації універсальних законів, характерних для суспільства і природи.

Таким чином подальша “екологізація” навчального процесу, його удосконалення сприятиме з однієї сторони підготовці спеціалістів, які відповідатимуть сучасним вимогам, а з іншого – підвищенню рівня культури, духовного життя суспільства.

Висновки

1. Дослідженнями встановлено, що екологічна освіта населення є важливою складовою всієї системи освіти, загальнодержавної екологічної політики, головною метою якої є формування особистості з належним типом екологічної свідомості.

2. Системна і послідовна екологічна освіта є дієвим чинником підвищення рівня екологічної свідомості і культури населення, особливо працівників агросфери.
3. Підвищення рівня екологічної освіти і культури студентів (майбутніх спеціалістів) сприятиме екологізації сільськогосподарського виробництва, яка є складовою стратегічного розвитку України.
4. Використання різноманітних заохочувальних форм студентської молоді сприятиме поверненню її після навчання в сільську місцевість і використанню отриманих знань в реалізації еколого-збалансованого розвитку агросфери.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження ролі екологічної освіти у підвищенні рівня культури населення сприятимуть вирішенню таких основних завдань:

- формуванню адекватних екологічних уявлень щодо взаємозв'язків у системі "людина-природа" і в самій природі;
- формуванню нового ставлення до природи та використання її ресурсів;
- формуванню системи умінь і навичок (технологій і стратегій) взаємодії з природою, що в кінцевому рахунку сприятиме поступовому впровадженню в життя програми екологізації галузей народного господарства і забезпеченню сталого розвитку суспільства.

Література

1. Програма дій на XXI століття. Документи самміту глав держав світу в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., Женева, 1993. – 72 с.
2. Г.О. Білявський, М.М. Падун, Р.С. Фурдуй. Основи загальної екології. – К.: Либідь, 1993. – 301 с.
3. В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. Екологічне управління. Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 430 с.
4. Нові технології навчання в технічному вузі. Тези доповідей міжвузівської науково-методичної конференції. – Івано-Франківськ: Міністерство освіти України, 1995 р.– 79 с.
5. О.Я. Пилипчук. Проблеми екологічної освіти в Україні. // Науковий вісник. – Івано-Франківськ, 2001: №3. – С. 216–221.
6. Собчик В.Т. Навчання екології у вищій школі Польщі (на прикладі альтернативних джерел енергії) // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2003. – №5. – С. 206 – 210.
7. Собчик В.Т. Теоретико-методологічні засади формування екологічної культури сільськогосподарського виробництва. // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук. – К.: – 2004р. – 36 с.
8. Дж. Форрестер. Мировая динамика. – М., Наука, 1978.